

ANTUN ŠOJAT

O JEZIKU MATIJE MAGDALENIĆA

Nacrtak

Karakteristike Magdalenićeva jezika u jedinom njegovu djelu, *Zvončacu*. Odnos kajkavskih, čakavskih i štokavskih elemenata u proznom, predgovornom dijelu i u stihovima. Usporedba pojavljivanja, frekvencije i lingvističko-kulturološke relevantnosti pojedinih dijalekatskih slojeva u *Zvončacu* i u drugim djelima stare kajkavske književnosti.

1. O životu Matije Magdalenića ima malo podataka. Iz upotrijebljene literature o Magdaleniću¹ donosim važnije podatke. Matija je potomak stare turopoljske plemićke porodice, otac mu je bio vjerojatno Ivan, »prefekt gradova Jastrebarskoga i Lipovca«². Pretpostavlja se da je rođen oko god. 1625, ali se ne zna gdje — vjerojatno u kojem od obiteljskih posjeda u Turopolju, u Zagorju ili u okolici Jastrebarskoga. Ne zna se ni kada ni gdje je umro. Neko je vrijeme proboravio u Jastrebarskom na uglednoj dužnosti tridesetničara (*«contrascriba»*)³. God. 1655. sudjelovao je u radu hrvatskoga sabora u Varaždinu.

Svoje jedino djelo, *Zvončac*⁴, napisao je Magdalenić u stihovima.

2. Premda se tvrdi da Magdalenić ide u red onih kajkavskih pisaca koji u svojim djelima odudaraju od tipičnih oznaka kajkavskoga književnog jezika — njegov se jezik nije do sada podrobnije analizirao. F. Fancev u navedenoj svojoj studiji⁵ kaže samo da Magdalenić naziva svoj jezik »slovinskim« i da je, kao i Ratkaj, »ikavac«, za razliku od G. Jurje-

¹ V. popis literature.

² *Znameniti Hrvati*, s. v. *Magdalenić*, v. popis literature.

³ V. K. Georgijević, str. 119; M. Kombol, 257.

⁴ O tom djelu i njegovu naslovu piše F. Fancev u raspravi navedenoj u popisu literature, na str. 242—243: »Magdalenić je... u toku god. 1670. izdao štampom (valjda u Gracu) tri samostalna pjesmotvora, kojima se redovito daje natpis 'Zvončac' ili 'premišljanje zvrhu četirih posljednjih človeka', a koji pristaje samo na prvi, ali i glavni pjesmotvor Magdalenićeve knjižice, u kojoj su opjevane četiri posljednje stvari čovjeka t. j. smrt, sud, pakao i blaženstvo. Svakako prema onome, kako sam Magdalenić naziva tu svoju knjižicu i u posveti i u 3. pjesmi I. pjevanja, glavni joj je natpis doista bio 'Zvončac'.«

⁵ Str. 87.

vića, koji je »ekavski kajkavac«. M. Franičević u *Enciklopediji Jugoslavije*⁶ konstatira da je Magdalenić svoj *Zvončac* napisao »na kajkavskom narječju, izmiješanom sa mnogo elemenata čakavskog« te da su Magdalenićevi spjevovi »zanimljivi sa svoje jezične strane«, K. Georgijević utvrđuje da Magdalenić »miješa sva tri dijalekta«⁷, a O. Šojat »da ga je služba s njegova rodnoga kajkavskog područja odvela u Jastrebarsko, u blizinu kajkavsko-čakavsko-štokavske tromeđe, gdje je on svoj temeljni kajkavski jezik protkao jezičnim elementima toga kraja«⁸.

U proučavanju djela jednog od rijetkih pjesnika stare kajkavske književnosti jasno je da je gotovo isključiva pozornost dana poetskoj vrijednosti Magdalenićevih pjesama, metričkom sastavu njegovih stihova, značenju tih pjesama u hrvatskoj književnosti⁹, originalnosti pjesmotvora i njegovim izvorima¹⁰. Potrebno je dakle istražiti i Magdalenićev jezik, kako bi se spoznali lingvistički domašaji i kulturološko značenje nekajkavskih elemenata u njegovu *Zvončacu*, u tipu književnog izraza koji u staroj našoj književnosti nije samo Magdalenićev.

3. U predgovoru svojem *Zvončacu* — upućenom grofu N. Erdediju — Magdalenić kaže za jezik kojim je pisao: »Znam i to, da ni listor vaše Gospoctvo nego i vnogi drugi hote mi ogovoriti ove knjižice, ništo u tom da niti su zavsima pravo hervacki pisane, niti zavsima slovinski, nego Sclavonico [tisk.: Schuaonico] Croatiae . . .« (s. 8).

Potpuno je jasno što se još u 17. stoljeću u kajkavskoj književnosti podrazumijeva pod nazivom »slovenski — slovinski jezik« (koji se sporadično čuva do zadnje četvrtine toga stoljeća¹¹). To jasno proizlazi iz naziva kojim su prvi kajkavski pisci nazivali svoj jezik, jezik »gornje Sla-

⁶ V. popis literature.

⁷ Georgijević, 119.

⁸ O. Šojat (1977), 159—160.

⁹ Premda se poetska vrijednost *Zvončaca* ne može uspoređivati, na primjer, s onodobnom i starijom štokavskom poezijom, dosta je dugo ocjenjivana veoma visoko. Tako se još god. 1925., u citiranoj knjizi *Znameniti Hrvati* kaže da je »Plać smrtnosti«, koji se pjesmotvor nalazi u *Zvončacu*, »po Rešetaru odlučno najljepše što je u starijoj srpsko-hrvatskoj literaturi napisano o smrti«. (Rešetar je svoje mišljenje iznio u *AslPh* XXXI, 271). Za spjev »Rasipnoga sina historija« autor toga članka u *Znamenitim Hrvatima*, V. Deželić st., kaže: »da je formom nešto bolji, mogao bi se takmiti s pjesmom Gundulićevom«.

Kombol međutim (o. c. 258) drugačije vrednuje Magdalenićevo pjesništvo.

¹⁰ Da Magdalenićev spjev »Plać smrtnosti« nije originalan rad nego prijevod, prvi je izrekao S. Tropsch u studiji »Utjecaji Johanna Scheffera na Matiju Magdalenića«, *Nastavni vjesnik*, knj. 11, Zagreb 1903, 145—154. Fancev je konstatirao (o. c., 383) da pjesma »Plać smrtnosti« »i kao prijevod nije bez svakoga interesa, jer je Magdalenić . . . znao da bude prilično nezavisan od originala . . . Magdalenić [je] bio doista pjesnik, jer je u parafraziranju njemačkoga originala znao da bude prema njemu baš toliko nezavisan kao i . . . isusovački pjesnici u latinskim parafrazama.« Slično (na istoj strani) Fancev tvrdi i za oijeli Magdalenićev *Zvončac*.

L. Hadrovics je utvrdio da su sva tri Magdalenićeva spjeva u *Zvončacu* prijevod s mađarskog: pisci originala su Matija Nyéki Vörös (prva dva spjeva) i Ivan Szentmártoni Bodó (Rasipnoga sina historija). Rezultate Hadrovicseva istraživanja prihvaćaju svi kasniji proučavatelji Magdalenićeva djela.

¹¹ Usp. npr. Habdelićev *Dictionar ili reči slovenske . . .*, Graz 1670, pa Magdalenićev *Zvončac*.

vonije«, kojoj je glavni grad Zagreb¹². Naziv *hrvatski* (odnosno »horvatski«) jezik za kajkavštinu u kajkavskih je pisaca (zastupljen i prije Magdalenićeva *Zvončaca*)¹³ u potpunosti prevladao tek u 18. stoljeću. Međutim, da je svijest o tome da je taj »slovenski jezik« dio hrvatskoga jezika (u latinskim tekstovima: »ilirskoga«) bila čvrsta i prije dokazuju i Belostenčeve natuknice u *Gazofilaciju: Croata... populus Illyricus, Croatia, Sclavonia, sclavonicus, Horvat, Horvatski orsag ili zemlja* (Belostenec je umro 1675!). Pojmovna identičnost različitih naziva pod kojim se u prošlosti pojavljivalo ime hrvatskoga naroda i njegova jezika lijepo se ogleda u obradi Jambrešićeve natuknice *Dalmata*¹⁴: *Dalmatin* (vulgari ac communi nomine *Szlovenecz, Horvat*). *Dalmatiner. Dalmátziai.* (*Populus Illyricus*).

Ipak, od Vramca do Magdalenića postoji i opozicija »slovenski (odnosno »slovenski«) jezik« prema »hrvatski jezik«, u kojemu pojam »hrvatski« označuje »ilirski« jezik koji nije kajkavski (češće čakavski nego štokavski).

Tako je i u Magdalenića. Njegova formulacija »niti zavsima pravo hervacki niti zavsima slovinski (jezik)« označuje dakle književni amalgam naših narječja, u prvom redu *kajkavsko-čakavski* ili *čakavsko-kajkavski* (u kojem prvi član navedenih sveza označuje temeljno narječje kojim je tekst pisan), s nekim štokavskim jezičnim osobinama, prisutnim i u staroj čakavskoj i u staroj kajkavskoj književnosti. Takvim svojim književnim jezičnim izrazom Magdalenić se uključuje u niz hrvatskih pisaca koji su nastojali ostvariti hrvatski književni izraz miješanjem osobina hrvatskih narječja, kako bi bio razumljiv i prihvatljiv na što širim prostorima, s time da ipak neusporedivo pretežu osobine rodnoga piščeva narječja¹⁵.

4. U *Zvončacu* su tri pjesmotvora. Prvi, najveći, u kojem se govori o četiri posljednje stvari čovjeka (v. bilj. 4), sastoji se od četiri dijela, podijeljenih na paragrafe (s. 11—68), drugo je pjevanje »Plač smrtnosti« (s. 69—73), treće: »Rasipnoga sina hištorija« (s. 74—100). Naslovna strana glasi:

PRESZVITLOMU/GOZPODINU GRO-/FU GOZPODINU ERDEODI/
MIKLOUSSU AD MAGIORE-/KEREKA VIKOVICHNOMU, GRADA/
MÖZLAVINE I VARASDINA, KRA-/LIEVE I CZESZAROVE SZVIT/
LOZTI TALNACHNIKU I KO-/MORNIKU, GRADA I VSZE POKRA-
INE PETRINSZKE VELIKO-/ MU CAPITANU, c. SVOIU PO-/NIZNU

¹² V. A. Jambrešić, *Lexicon latinum...*, Zagreb 1742, s. v. *Slavonia*.

¹³ Usp. npr. u djelu B. Milovca *Dušni vert* (Beč 1664): »... officium i litanie... na hrvatcki jezik pretolmačeni...« (naslovna strana).

¹⁴ o. c. (u bilj. 12).

¹⁵ Usp. npr. kajkavske riječi u Vrančićevu rječniku, djela hrvatskih protestanata, gramatiku B. Kašića, djela Š. Budinića, M. Albertija, A. Komulovića, P. R. Vitezovića od čakavaca, pa više štokavsku verziju Pergošićeva *Decretuma*, kontaktne sinonime u Vramca, neke dijelove teksta u Habelićevim djelima, djela B. Milovca, Belostenčeve »Deset propovijedi« i njegov *Gazofilacij*, Jambrešićev *Lexicon*, Mulihove »Jačke« od kajkavaca. Dakako, i u štokavaca je bilo takvih nastojanja.

SZLUSBU PREPORUCHA/ MATTHIAS MAGDALENICH; SE-/LECHI
OD GOZPODINA BOGA/ NATO MLADO LETO, USZAKO/ DOBRO
ZDRAVIE, i USZAKV/ DOBRV SZRICHU NA OVOM SZVI-/TU, A
PO SZMERTI BLASE-/NO KRALIEZTUO/ NEBEZKO.

Iza naslovne strane otisnut je, na 3 i pol dvostupačne strane, predgovor.

5. U ovom radu nije potrebno podrobno prikazivati grafiju *Zvončaca*. Kako se, djelomično, već iz navedene naslovne strane vidi, Magdalenić je svoje djelo pisao onodobnom kajkavskom grafijom, s nekim manjim odstupanjima¹⁶. Uz tu konstataciju valja upozoriti i na činjenicu da sve karakteristike Magdalenićeve bilježenja glasova imaju svoje paralele u djelima različitih ili svih starih kajkavskih pisaca.

Ipak, nužno je osvrnuti se na one osobine Magdalenićeve grafije koje neposredno zadiru u utvrđivanje glasovnoga sustava.

O inventaru vokalnih fonema ne može se na osnovi njihova pismena oblika u *Zvončacu* ništa odlučno tvrditi, ali se, po osnovnim, bitnim karakteristikama njegova jezika (v. t. 7) s vjerojatnošću može pretpostaviti da pet slova (osim u proznom, predgovornom dijelu) označuju šest kajkavskih vokalnih fonema (*a, e, ɛ, i, o, u*). Ta se pretpostavka može potvrditi nastavkom komparativa u dva (zapažena) primjera: *segurneije, retkeije* 15, u kojima slijed *ei* nesumnjivo označuje kajkavsko *e*.

Slijed *er* na mjestu samoglasnoga *r* u *Zvončacu* je, po svemu je suditi, samo grafijska manira, koja taj tekst povezuje ponajviše sa stanjem u staroj kajkavskoj književnosti. Neposrednih dokaza za tu tvrdnju o silabemu *r* u Magdalenićevu jeziku nema, ali teško je pretpostaviti drugačije stanje — prvo zato što se isto grafijsko rješenje za *r* primjenjuje ne samo u stihovima nego i u čakavsko-kajkavskom uvodnom tekstu *Zvončaca*; zatim — taj slijed u istoj funkciji nalazimo i u nekim čakavskim djelima (npr. u Glavinića); ni u Turopolju ni u govorima jugozapadno od Zagreba, kajkavskim i čakavsko-kajkavskim, nema popratnoga vokala uz *r* u takvu položaju; na kraju, u sklopu osobina Magdalenićeve jezika nije najmanje važna ni činjenica da ima neoborivih dokaza da taj grafijski slijed u podosta starih kajkavskih djela označuje *r*.

U *Zvončacu* nema opreke između *č* i *ć*. Oba se ta glasa (i u čakavsko-kajkavskom predgovoru!) označuju dvoslovom *ch* (jedini zapaženi izuzetak *chiuti* »čuti«¹⁷ vjerojatno je tiskarska pogreška, kojih u *Zvončacu* ima napretek). U konzonantskom inventaru nema ni *đ* (primjer *oszudiene* 7 pisan je »etimološki«, prema *osuditi* i valja ga čitati: *osuĝene*, usp. *oszuĝenie* »osuĝenje« 14; o refleksima prasl. **d'* v. t. 7).

¹⁶ Karakteristike grafije i ortografije u kajkavskim djelima 17. stoljeća vidjeti u: A. Šojat »Pravopis stare kajkavske književnosti«, *Filologija* 6, JAZU, Zagreb 1979.

¹⁷ Broj uz potvrde označuje stranu u *Zvončacu* (paginacija je naknadno rukom upisana). U načelu donosi se samo jedna potvrda iste riječi ili oblika.

Magdalenićeva grafija nedvoumno pokazuje da se u njegovu jeziku čuvaju sekundarne skupine, pa i u sljedovima *lj*, *nj*, *tj* (usp. npr. *drevje* 15, *z misaljum* 7, *zvonjenje* 4, *u pitju* 84). Jedini je zabilježeni izuzetak *lišče* 12.

Zamjene slova *u* i *v* za glasove *u* i *v* (preneseno stanje iz latinske književnosti, koje se u kajkavskoj književnosti zadržalo sve do polovice 18. stoljeća) često onemogućuju jednoznačno transkribiranje prijedloga-prefiksa *u* ili *v*.

6. Najveći dio osobina Magdalenićeva jezika ili je tipično književno-kajkavski¹⁸, ili je zajednički književnoj kajkavštini i čakavštini, ili pripada svim trima hrvatskim narječjima. Rjeđe su tipične čakavske oznake, a od štokavskih, također prilično brojnih, i u Magdalenića su one književne štokavske osobine koje se u kajkavskoj književnosti pojavljuju od njezina početka do kraja u 19. stoljeću, i to ne samo u pisaca poput Ratkaja, Milovca, J. Muliha već gotovo u svih.

7. Kajkavština Magdalenićevih spjevova ogleda se u golemom broju i čestoti bitnih karakteristika stare kajkavske književnosti, njezina osnovnoga kajkavskog sloja.

U *Zvončacu* se pojavljuju zamjenice *kaj* 17, *gdo* 57, *koteri* (Gsg *koteroga* 9), *keri* (Dsg f. *keroj* 18), prilozi *gda* 16, *zakaj* 17, *več* »više« 13 itd. Uz navedene kajkavske likove pojavljuju se i paralelni čakavski (osim zamjenice *ča* i njezinih derivata) i/ili štokavski likovi.

Od tipičnih kajkavskih glasovnih osobina spomenut ću ovdje u prvom redu spontani ekavski refleksi jata u Magdalenićevim stihovima (ponekad i u komparaciji pridjeva i u pluralu imperativa). U *Zvončacu*, nadalje, nalazimo glasovne promjene kao u *veruvati* 13, *poštuval* 80, *kulik* (f. *kulika* 14), *tulik* (Gsg. m. *tulikoga* 14); *vnogi* 79, i sl., sporadičan gubitak *i* u prijedlogu-prefiksu *iz* (kao u *z obloka* 97, *znutra* 14); gubitak krajnjega *-o* u primjera kao *sim-tam* 16.

Tu je i prijedlog-prefiks *v* (npr. *v noći* 96; po metrici stihova može se često točno utvrditi kad taj prijedlog-prefiks glasi *u*, *v*. i t. 5); veznik *z* (uz dosta čestu pojavu lika *s*), koji ispred *ń* u ličnoj zamjenici 3. lica prelazi u *ž* (usp. *ž num* 46, *ž ne* 77).

Tu je također, uz rjeđe čakavsko-štokavske alternacije, i protetsko *v* ispred *u*, usp. npr. *vu dne* 73, *vu snu* 77, Gsg *vuzla* 16, *vuglenja* 42, *vusta* 82, *vura* 17, *vučit* 75, *vuči* 78, *vuha* 90, *vuši* 90 (uz paralelne čakavsko-štokavske likove kao što su primjerice *u žakle* 81, *uči* 78, *u tujine* 85, Gsg *ure* 83, *učinil* 4, *na uboge laži* 93). I u hijatu ispred *u* nastupa *v* (usp. *navuk* 77, *navučnikom* 88, *izvučena* »izučenoga« 76).

Kao i u drugim starim kajkavskim tekstovima, i u *Zvončacu* se prasl. **d'* ponajčešće reflektira kao *đ*, ali ima i riječi i oblika u kojima na mjestu **d'* nalazimo *j* (npr. inf. *posuđevati* 85, ptc. akt. *prihađal* 76, imp. *viđ* 14,

¹⁸ V. A. Šojat, »Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti)«, KAJ, god. II, sv. 3—4, 5, 7—8, 10, 12, god. III, sv. 2, 3—4, 10, god. IV, sv. 10, 11, Zagreb 1969—1971.

poveg 19: *Asg tuju* 74, *Lsg u tujine* 85 i dr., komp. *mlaji* 97, prez. *sprova-jaju* 70, imp. *poglej* 14, *poj* »pođi« 98 i dr. Prema *zg' zabilježio sam samo žg (možgani 78).

Od glasovnih kajkavskih pojava nazočnih u *Zvončacu* spomenut ću još samo čuvanje palatalnoga *r'* u određenim oblicima i nekim leksemi-ma, usp. npr. prez. *odurjava* 7, pridj. pas. *stvorjen* 57, riječ *morje* 12 i njezine oblike (*morju* 13, z *morjem* 57; jedini zapažen izuzetak od toga stanja jest primjer *prek mora* 76).

I u morfologiji Magdalenićeva djela najčešće su tipične kajkavske osobine. Spomenut ću neke od njih.

Karakteristični kajkavski nastavak *-e* za DLsg u *a*-deklinaciji u dativu znatno preteže nad nastavkom *-i* (dakle primjeri kao Dsg *dike* 13, *sahe* 12, češći su nego primjeri kao Dsg *slugi* 84). U lokativu sg. toga tipa imenica zabilježio sam samo kajkavski nastavak *-e* (npr. v *prilike* 74, u *očinoj hiže* 74, u *desnice* 77, v *puščine* 46, u *tujine* 85). Nastavak *-um* u Isg takvih imenica ravnopravno alternira s *-om* (z *slamum* 15 itd.: z *rukom* 43, z *kosom* 71), a *-jum* u Isg *i*-deklinacije, čini se, nešto je rjeđi nego *-jom* (z *misaljum* 7: z *radostjom* 96; ima čak i takvih kombinacija kao što je u primjeru z *velikum žalostjom* 96). U jednom primjeru, zbog rime, nazlimo stoviše i kajkavski dijalekatski Isg: z *petlarsku palicu* 98 (: *Asg košulicu*), a jednom i dijalekatski refleks *o* ← *o* u nastavku 3. l. pl. prez.: *puhno* 87, zbog, *slabe*, rime sa *nesmerno*.

U pridjevsko-zamjeničkoj paradigmi mnogo su češći kajkavski nastavci (usp. npr. s *tem* »s tim« 73, *lepeh gradov* 72, z *num* »s njom« 73, z *belem* 46, z *kulikemi* 99, *mlajem sinom* 74, z *sedmemi*, *peneznemi*, *podvodnemi*, *prihodnemi* 82, *kratkeh* 83 nego čakavsko-štokavski (npr. *lačnim* 13, *mojih* 83). Međutim, u DLsg. f. isključivo se pojavljuje nastavak *-oj* (koji je i u drugim kajkavskim djelima češći od tipičnoga kajkavskog izjednačavanja toga nastavka s imeničkim nastavkom tih padeža), usp. npr.: u *očinoj hiže* 74. Tako je i u Gsg. m. i n. nepalatalnih osnova uvijek nastavak *-oga* (a ne dijalek. kajk. *-ega*, npr. *kulikoga* 56, *vsakoga*, *samoga* 77), a u DLsg m. i n. uvijek *-om*, a ne *-em* (u *drugom*, u *tretom*, u *četrtom* 7).

Kajkavska tvorba u komparaciji pridjeva (i priloga od njih) veoma je rijetka, zabilježio sam samo: s *vekušum* 8, *vekše* 18, *segurneje* 15, *retkeje* 15 (s potvrdom *ě* → *e*, v. što je o tom rečeno u odlomku o inventaru vokalnih fonema), *razumnjeji* 74, *stareji* 96 i dr.

Od glagolskih oblika valja upozoriti na to da 3. l. pl. prez. ima redovito kraći nastavak (*bude* 6, *povenu* 35, *preminu* 42, *peku* 86 itd.); jedino zapaženo odstupanje jest *zatopiju* 15, zbog rime s: *popiju*), da sam u pluralu imperativa uz redovito *-i* u nastavcima (usp. npr. *donesite*, *postavite*, *nosite*, *ponovite*, *narenite* »nagnajte«, *zakožite*, *pripravite* 96) zabilježio i *-e* (*pozdravete*, *vrtete* 96, zbog rime sa *dete*).

U *Zvončacu* znatno preteže kajkavska tvorba futura, i u primjera poput *ne bu nigdar reda* 17 i u primjera kao *gda bum prihagal* 76. Dakako, veoma je frekventna tvorba futura (na kajkavski književnojezični način) i s punim oblicima perfektivnoga prezenta glagola *biti* uz ptc. akt., kao u primjeru: *budu sudili* 34.

O drugim morfološkim osobinama Magdalenićeva jezika ukoliko se razlikuju od stanja paralelnih osobina u drugim starim kajkavskim djelima bit će riječi u daljoj obradi.

I sintaktične su pojave ponajčešće kajkavskoga karaktera, usp. npr. porabu pluralnoga (a ne dualnoga) padeža uz brojeve, koji bi imenice m. roda imale da uz njih nema broja (npr. Apl. *tri tuste vole* 86); smještaj čestice *li* u primjerima poput *ne li si* »nisi li« 17 (usp. *neće li* 75), uporabu enklitičkog lika Dsg zamjenice *sebe*, pa i u primjerima kao *počne si misliti* 74 i dr.

Veoma je snažno zastupljen tipičan kajkavski leksik, koji se pojavljuje uglavnom bez čakavskih ili štokavskih paralelnih likova riječi (usp. npr. *takajše* »također«, 8, Dpl. *kačam* »zmijama« 13, *sim* »ovamo« 16, Apl *lase* »vlasi« 16, *čez* »kroz« 18, *naj* »neka« 75, adj. f. *zlata* »zlatna« 18, Gsg *hresta* »stabla« 75, *gusto* »često« 77, *vojsk* »vosak« 78, *zabljen* »zaboravljen« 71, *če* »ako« 99 itd., itd.).

8. Kajkavsko i čakavsko narječje povezuje niz osobina, a još je veći broj osobina koje ta dva narječja povezuju sa štokavskim, a po kojima sva tri hrvatska narječja i čine jedan jezik. Ovdje nije potrebno potanje opisivati ta zajednička svojstva, jer su ona dovoljno poznata iz dijalekto-loske literature.

Spomenut ću tek neka frekventnija obilježja zajednička kajkavcima i čakavcima, osobito njihovim književnostima. Od zajedničkih fonetskih pojava u tim dvjema književnostima: *e* na mjestu prasl. **ę* (osim iza palatala, osobito iza *j*, kad se u čakavskoj književnosti, za razliku od kajkavske, obično pojavljuje *a*); *u* na mjestu **o* i **l* (s rijetkim izuzecima u kajkavskoj književnosti, osobito u Vramčevim djelima, gdje refleks može biti i *o*); gubitak refleksa poluglasa u pok. zamjenicama *ov*, *on*; prasl. **stj*, **skj* → *šč/šć* (u obje stare književnosti pisano jednako: *sch!*); kontrakcije tipa *ki - ka - ko*, *tva - tve*; *-l* na kraju sloga (tako je i u nekim štokavskim govorima, npr. u Gradištu); analoški velar u Npl imenica m. roda (u čak. književnosti potvrđuje se i čuvanje starijega stanja); skupina *čr* u inicijalnom položaju; čuvanje sekundarnih suglasničkih skupina (v. t. 5); čuvanje starih pluralnih padežnih nastavaka; lik glagola *iti* i prezenta njegovih kompozita (bez metateze); promjena *ž* → *r* u prezentu glagola *moći/moći* (*r* ← *že* i u *listor/lestor* »osim«, i čak.-štok. *jur* »već«); čuvanje frikativa u imperativu tipa *reci* — *recite* karakterizira i staru kajkavsku književnost. Itd. Od morfoloških je pojava najuočljivije čuvanje starih padežnih odnosa u deklinaciji.

U *Zvončacu* stanje je tih osobina kao u kajkavskoj književnosti. Navodim nekoliko potvrda: (*e* za **ę* iza *j*) *jezik* 17, *prijel* »uzeo« 14, *jeme* »uzme« 74, itd., ali našao sam i jednu potvrdu s *a* iza *j*: Gsg *jalve* »jele« 15; (**o*, *l* → *u*) *na put* 82, *sunce* 34; (velar u Npl m.) *oblaki* 90, *slugi* 89, *hercegi* 5; (kontrakcije) *tva* 12, *tvu* 16, *me* »moje« 100, *svu* »svoju«, 11, *z kum* »s kojom« 88; (stari padeži u pluralu deklinacije) Gpl *gradov* 72, *krajev* 6, *muk* 6, Dpl *nohtom* 3, *sinom* 74, *kačam* 13, Lpl *na haharskih kolih* 5, lpl *pred puiniki* 37, *pod plenicami* 12, *z krejutmi* 80 itd., inf. *najti* 57, prez. *najdeš* 14, *moreš* 16 (usp. i *jur* 11, *listor* 19). Neke sam zajedničke osobine naveo u t. 7, a o nekima će biti riječi u daljoj obradi.

9. Čakavnost Magdalenićeva *Zvončaca* u prvom se redu ogleda u čakavskim elementima čakavsko-kajkavskih govora oko Karlovca i dalje na zapad, od kojih neki postoje i u jugozapadnim kajkavskim govorima¹⁹. Ipak, istraživanja jezičnih osobina *Zvončaca* pokazala su da je Magdalenićev tekst mnogo čakavskiji nego što su tekstovi tipičnik kajkavskih pisaca samo u posveti i predgovoru (v. podatke iznesene u t. 7).

U Magdalenićevu djelu kao cjelini jedino je bitno odstupanje od jezika većine drugih starih kajkavskih pisaca striktna pojava *a* na mjestu nekadašnjega poluglasa (kako je i u spomenutim čakavsko-kajkavskim i u jugozapadnim kajkavskim govorima), pa i u primjerima kao što su pokazna zamjenica m. roda *ta* 4 (u uvijek samo tako!), prilozi *kade* 57 (uz *gde* 15), *kada* 77 (uz *gda* 80), s jednim jedinim izuzetkom u riječi *meč* »mač« (usp. *meč* 78, Gsg *meča* 37, Apl *meče* 94).

Ikavsko-ekavski odnosi, kao u govorima oko Karlovca²⁰, prisutni su isključivo u proznom, predgovornom tekstu: *presvitlomu*, *vikovičnomu*, *svitlosti*, *leto*, *sriču* (posveta, s. 3), Gsg *sveta* 5, *sriče*, *vridno*, *verovati*, *nima* »nema« 6, *z tela*, *u drugom delu*, *u tretem delu*, *telovne*, *človika*, *človiku*, *vernim* 7, *ne zamirite* 8, 9, *smel*, *ništo* »nešta«, *zamire* Gsg, »zamjerke«, *nigdi* »negdje«, *ni* »nije« (usp. *nes* »nisam« 75), *kriposti*, *delo*, *srično*, *sričnih* Gpl *let* 9. Međutim, i tu ima odstupanja od zakona Mayer-Jakubinskoga: *na svitu*, *preporuča* 3, *sreča* 5, *svit*, *svita*, *svitu* 6. U Magdalenićevim pjesmotvorima ikavizmi se pojavljuju gotovo isključivo zbog rimoovanja, usp. npr. Gsg *človika* 16 zbog rime s *dika* (u nevezanom je položaju u tim spjevovima isključivo ekavski oblik te riječi), akuz. *dicu* (: *licu*) 78, *gore(!)-doli* (: *boli*) 81, *mlila* (: *dobila*) 82 itd. Neki se ikavizmi u stihovima pojavljuju kao isključivi likovi cjelokupne stare kajkavske književnosti, kako je to u riječi *divojka* 89 ili se u njoj sporadički pojavljuju (kao: *listor* uz *lestor*²¹; u Magdalenića je samo *listor*, v. npr. s. 12). Utvrdio sam da svi ikavizmi koje nalazimo u proznom Magdalenićevu tekstu u stihovima (ako su potvrđeni) imaju ekavski lik (*presvetla* 18, *vekovečni* 32, *večno* 16, *sreča* — Gsg *sreče* 17, *srečno* 17, *nema* 89, *človek* 4, *negda* 84 itd.).

U obje navedene dijalekatske skupine govori se Magdalenićev isključivi lik *vas* »sav« (Magdalenićevi likovi kao *f. vsa* 15, *vse* 6, *vsi* 83, pa i *vsaki* 76, *vsakojčka* 12 itd. karakteriziraju cjelokupnu staru kajkavsku književnost i velik dio čakavske), *gledati* 89 (kajk.: *gledeti*); prefiks *pro-*, koji se pojavljuje i u *Zvončacu* (npr. *proletaju* 16), ali je u njemu neusporidivo češći kajkavski *pre-* (npr. Gsg *prelejanja* 5, *premišlavajuč* 9).

I niz Magdalenićevih riječi čakavskoga podrijetla nalazimo danas u tim govorima, osobito u čakavsko-kajkavskim: *loza* »šuma« (Gsg *loze* 16), *lačan* »gladan« (*lačnim* 13), *uhititi* »uhvatiti« (3 sg. prez. *uhiti* 10), *škurina* »tmina« (u *škurinu* 16), *žakaļ* »vreća« (u *žakļe* 82), adj. *cigan* »varljiv, lažljiv« (Dsg *ciganu svitu* 6), itd.

¹⁹ V. A. Šojat, »Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima«, HDZ, 5, JAZU, Zagreb 1981.

²⁰ V. B. Finka — A. Šojat, »Karlovački govor« HDZ 3, JAZU, Zagreb 1973, 85.

²¹ V. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 2, Zagreb 1972, s. v. *list*³.

Od tipičnih čakavskih osobina čakavske književnosti koje danas ne nalazimo u spomenutim čakavsko-kajkavskim govorima u *Zvončacu* je redovit Isg lične zamjenice 1. lica z *manom* 79, pa 2. l. imp. *vzami* 86 (kajk.: *vzemi* ili *zemi*). Veoma je čest čakavski književni lik 1. lica sg. aorista i imperfekta sa završetkom *-hi* (*spluskahi*, *natezahi*, *norovahi*, *dahi* 94; *držahi*, *odevahi*, *nosahi* 79 itd.). Ovdje treba još spomenuti da u *Zvončacu* ima i nekih riječi kojih danas u tim govorima nema (npr. *veli* »velik« 12, *tisuća* 82 — uz redovito *jezero*, usp. Gpl *jezer* 82), *rodica* »rođakinja«, usp. Asg *rodicu* 80).

Valja posebno istaknuti da u *Zvončacu* nema zamjenice *ča* i njezinih sveza kao *zač*, *poč*, *nač* i sl., da nema čakavskoga lika prijedloga-prefiksa *va* i da, s jednim jedinim zapaženim izuzetkom (*bude nam videti muk prevnoge fele* 64) nema čakavske tvorbe futura.

10. U *Zvončacu* nalazimo i tipične štokavizme. Međutim, štokavske jezične pojave u *Zvončacu* — u tipičnim kajkavskim djelima manje frekventne nego u Magdalenića i ne u svakom djelu sve nazočne — karakteriziraju cjelokupnu staru kajkavsku književnost. Tako se u *Zvončacu* često pojavljuje upitno-odnosna zamjenica *što* (usp. npr. str. 14, 15, 17), ali ipak znatno rjeđe nego *kaj*. Po skupljenoj građi prilog *zašto* u *Zvončacu* se češće pojavljuje nego *zakaj* 17. Zamjenica *ništar* »ništa« 6, u tom liku veoma frekventna u staroj kajkavskoj književnosti, u *Zvončacu* nema zamjene, kao ni prilog *ništarmañe* 6. U predgovornom tekstu dva puta se pojavljuje i zamjenica *ništo* »nešta« 8 (s ikavskim refleksom *jata*)²², lik kajkavskoj ekavskoj književnosti nepoznat.

Štokavsko-čakavsko karakteristično razlikovanje oblika vokativa od nominativa u imenica m. i ž. roda, prisutno je i u tekstu *Zvončaca*. Međutim, kao i u drugim djelima stare kajkavske književnosti, poseban vokativni oblik pojavljuje se tek izuzetno, u Magdalenića zbog broja slogova u stihu i/ili rime (usp. npr. *človeče* 13; *gospodine* 84: *novine*, *mladine*). Inače se redovito pojavljuje oblik jednak nominativu (npr. *zločinac*, *pijanac!* 89, *moja dika!* 99). Vokativni oblik *sinko* 79 nema posebni nominativni oblik.

U *Zvončacu* se veoma često pojavljuje neodređena deklinacija pridjeva (usp. npr. Gsg *žuta blata* 12, *strašna elefanta* 14, *roda plemenita* 14, *iz velika zla* 16, *prokšena pijanca* 89 itd., Dsg *zločestu Turčinu* 16, *junaku očitu* 75, *staru ocu* 80 itd.), čak i uz (veoma česte) tipične kajkavske oznake drugih riječi u rečenicama u kojima se pojavljuju neodređeni oblici pridjevske deklinacije.

Kajkavsko književno izvorište izražavanja buduće radnje štokavskom tvorbom futura I. — kao što je u primjerima *blago češ dati* 11, *da češ dugo živiti* 13, *mladost će ti uzeti* (ili: *vzeti*) 78, *neću veče zaludo trošiti vremena* 76, *neće te odkupiti* 19 itd. — očito potvrđuju primjeri kao što su: *zakaj češ kupovati* 17, *kaj će biti* 88, *kam češ priti* 72, i sl. U

²² Likovi poput *ništo*, *ništar*, *zašto* mogu biti i čakavskoga podrijetla, usp. M. Moguš, »Čakavština Opatijskoga krasa«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, sv. 17, Zagreb 1982, 3—5.

staroj su kajkavskoj književnosti veoma obični i futuri poput *to na ništar priti hoće 6, vnogi hote mi odgovoriti 8* i sl., dakle s punim prezentom glagola *hoteti*.

Ista je situacija i s pojavom aorista i imperfekta u *Zvončacu*. Stara ih je kajkavska književnost puna, osobito u djelima temeljenim na biblijskim tekstovima.

O tipičnom štokavskom leksičkom sloju u *Zvončacu*, koji se ipak kadšto potvrđuje (usp. npr. pok. zamj. *oto »to« 8, sag: sag spod nog 13, ružan: v ružnu jamu 71, Gsg novca 89, 94, prez novčaca 94*) teško je što određenije reći, jer bi nastojanje da se potvrdi ne pripadaju li takve riječi i čakavskoj, pa i kajkavskoj književnosti zahtijevalo suviše rada, a rezultati bi bili nebitni za ovaj prikaz Magdalenićeva jezika.

Zaključak

1. Proučavanje Magdalenićeva jezika u *Zvončacu* pokazalo je da Magdalenić piše kajkavskim književnim jezikom svojega vremena, s jedinim zaista bitnim odstupanjem od tipičnoga kajkavskog stanja — striktnom primjenom vokala *a* kao refleksa nekadašnjeg poluglasa, a ne tipičnoga kajkavskoga *e*. Međutim, u tom temeljnom kajkavskom književnom izrazu ima i podosta čakavskih i štokavskih jezičnih elemenata — čakavskih znatno više nego u djelima pisanim prosječnom književnom kajkavštinom.

Čakavski su elementi Magdalenićeva jezika uglavnom oni koje i danas nalazimo u čakavsko-kajkavskim govorima što se prostiru od Karlovca prema moru (neka od tih čakavskih obilježja, npr. *a ← ə*) karakteriziraju i mnoge kajkavske govore između Karlovca i Zagreba), a za neke čakavizme (zato što ih danas nema u spomenutim govorima) valja pretpostaviti da ih je Magdalenić preuzeo iz čakavske književnosti²³.

Velik je dio dijalekatskih i književnojezičnih osobina zajednički čakavcima i kajkavcima, pa je tako i u jeziku *Zvončaca*. Štokavska jezična obilježja u jeziku Magdalenićeva djela gotovo su isključivo ona koja se pojavljuju u cjelokupnoj staroj kajkavskoj književnosti, od 16. stoljeća do njezina kraja u 19. stoljeću.

12. Magdalenić je dakle po svojem jeziku jedan u nizu mnogih starih hrvatskih pisaca — i čakavskih, i štokavskih, i kajkavskih — koji su nastojali ostvariti zajednički hrvatski književni jezik na temelju rodnoga narječja, u okviru njegovih osobina u književnoj tradiciji, nadopunjeno-ga jezičnim elementima drugih dvaju hrvatskih narječja.

²³ Čini se da je na Magdalenićev jezik dosta utjecala Glavinčićeva knjiga *Četiri posljednja človeka* (Venezia 1628), vjerojatno pisana u Jastrebarskom, i da je iz nje Magdalenić preuzeo pokojnu riječ ili oblik (usp. npr. *e* mjesto *a* u riječi *meč* — jedini izuzetak u refleksu poluglasa i u Magdalenića i u Glavinčića — koja je u Glavinčića očito iz crkvenoslavenskih izvora).

L I T E R A T U R A

- I. Kukuljević Sakcinski, »Matijaš Magdalenić«, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, IX, Zagreb 1868.
- I. Kukuljević Sakcinski, *Književnici u Hrvata s ove strane Velebita*, Zagreb 1869.
- F. Fancev, »Prilozi za historiju kajkavske poezije XVII. stoljeća«, *Nastavni vjesnik*, XXXI, sv. 3, 4—5, 6—7, 10, Zagreb 1922/1923.
- Znameniti Hrvati*, s. v. Magdalenić (autor je članka V. Deželić stariji), Zagreb 1925.
- L. Hadrovics, »Die ungarischen Vorlagen eines alten kroatischen Dichters«, *Archivum Europae Centro-Orientalis*, V, Budapest 1939.
- V. Dukat, *Sladki naš kaj*, Zagreb 1944.
- M. Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do Preporoda*, Zagreb 1945.
- Enciklopedija Jugoslavije*, knj. 5, s. v. Magdalenić (autor je članka M. Franičević), Zagreb 1962.
- K. Georgijević, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb 1969.
- O. Šojat, »Matijaš Magdalenić, kajkavski pjesnik/prevodilac 17. stoljeća«, *Forum*, XIV, br. 3, Zagreb 1975.
- O. Šojat, *Hrvatski kajkavski pisci*, II, Zagreb 1977.

S u m m a r y

ON THE LANGUAGE OF MATIJA MAGDALENIĆ

This article discusses the čakavian and štokavian dialect elements in the fundamentally kajkavian text of Magdalenić's *Zvončac* (Graz, 1670).

For the most part, the štokavian dialect features in the language of Magdalenić's works appear also in other old kajkavian literature, from its beginnings in the 16th century to its end in the 19th century.

The distinctive čakavian traits — on phonetic, morphological and lexical levels — are considerably more than in typical kajkavian works, especially in the inscription and preface to the prose piece. That piece of prose is written in ikavian-ekavian, generally with such reflexes of Proto-Slavic *ě such as are also found today in čakavian-kajkavian idioms to the west of Karlovac, but there are also more significant departures from the Mayer-Jakubinski Law and from the conditions prevailing in the above mentioned idioms. In verse, the kajkavian reflex *e* regularly appears (except as rhyme dictates). In the whole work, the semi-vowel reflex *a* (as opposed to the literary kajkavian *e*) is found, as it is also in the above mentioned čakavian-kajkavian idioms and in many southwestern kajkavian idioms.

Magdalenić is therefore, in his literary linguistic expression, one of the many old Croatian writers who endeavored to incorporate linguistic elements of the other two Croatian dialects in order to broaden the range of their works' readability, and in this way helped to create a unified literary language.